

ATATÜRK'ÜN BİLİMSEL LİDERLİĞİ

Prof. Dr. Ziya BURSALIOĞLU *

Ülkelerin ve yönetimin tarihinde, bir ve hatta birden fazla bilim dalında uzmanlaşmış devlet başkanlarına rastlamak olağanüstü değildir. Çoğunlukla belli bir meslekten gelmiş olan bu kişiler, zaten kendi mesleklerinde üstün bilgi ve becerileri ile sıvrılmışlardır. Ancak, bilim adamlığı ile, bilimsel liderlik birbirinden çok farklı nitelikler ve görevlerdir. Bu incelemede, Atatürk'ün bilimsel liderliğinin konu edilmiş olmasının nedeni de budur. Çünkü yukarıda değinilen devlet başkanları içinde, bilimsel liderlik rolünü oynayabilmiş olanlar çok azdır. Bu rolü anlayabilmek için önce liderliğin temel kavramlarına, anatomisine ve fizyolojisine eğilmek gerekir. Kuşkusuz böyle büyük kavramların, kısa bir inceleme içinde ele alınıp örneklenmesi zordur ve yüzeysel bir okuyucu için, yanıltıcı da olabilir. Ancak, Atatürk konusunda özellikle geçen yıl artan yayınlardan hangisi incelense, onun bilimsel liderliğini kanıtlayıcı öğeler bulunacaktır.

Lider ve liderlik, henüz bilimsel olarak araştırılan ve tartışılan büyük kavramlar arasında bulunmaktadır. Bununla beraber, bu incelemeye bir desen oluşturmak ve birkaç başlangıç noktası da saptayabilmek için, bu kavramın en çok paylaşılan bazı tanımlarına ilişmek yararlı olacaktır. Liderlik konusunda bunlardan çok fazlasını ve aykırı olanlarını da bulmak olanaklıdır.

Atatürk'ün bilimsel liderliğini, onun **yaratıcılığı**, **gerçekçiliği** ve **eylemciliği** olarak üç boyutlu bir davranış yapısında çözümlemek aydınlatıcı olacaktır. Çünkü liderlikte önemli olan, lider kavramlarından çok, lider davranışlarıdır.

(*) A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı ve Öğretim Üyesi.

Liderler büyük planların yaratıcısı ve başlatıcısıdır. Bu planları yöneticiler gerçekleştirir ve sonuçlandırır. Bu iki değişik rolü, yani liderlik ile yöneticiliği birleştirebilen devlet başkanlarının sayısı çok azdır. Bunlardan ikisine birden heveslenenler, genellikle başarısız kalmıştır. İşte Atatürk, her iki rolü de başaran, az sayıda devlet başkanlarından biri olmuştur. Toplum - lider ilişkisi açısından bakıldığında, liderin yaratıcı görevlerinin başında gelen etkinlikler şunlardır: Yeni bir toplum yapısı yaratmak, bu yapıya yön vermek, bu yapının birliği ve kişiliğini etkilemek, bu yapıyı sürdürebilmek, toplumu başarıya götürmek, toplumsal denge ve yeniliği bağdaştırabilmek, gerektiğinde toplum kalıpları dışına çıkabilmek(1).

Atatürk, liderin topluma dönük yaratıcı ve yenileyici görevlerini, bilimsel düşünce çerçevesinde ve bilimsel yöntemle dayalı olarak gerçekleştirmiştir. Herşeyden önce, onun devrimlerini kavrayabilmek için, bu çerçeve ve yöntem içinde kalmak zorunluğu vardır(2). Örneğin, bu devrimlerin başında gelen layiklik, bağımsız düşünme ve araştırma özgürlüğünden güçlenir(3). Aynı etkileşim içinde, bilimsel yöntemin toplum yaşamındaki yerini bulabilmesi de, layik düşünce ortamında olanaklıdır(4). Yerli ve yabancı birçok yazarlar, Atatürkçülük ile pozitivism ve müsbet bilimcilik kavramları arasında yakın ve güçlü ilişkiler kurmuşlardır. Kemalist felsefenin bilim kavramına dayalı kurulduğunun gözden kaçması olasılık dışıdır(5). Liderin yaratıcı planlarının oluşumu da, bilimin rehberliğinden kaynaklanmaktadır(6). Lider bu koşulu, birçok konuşmalarında aynı tonda vurgulamış ve pekiştirmiştir(7). Üstelik, bilim ve teknoloji dışında rehber aramanın sakıncalarına da işaret etmiştir(8, 9). Temelde pozitivist olan bu felsefenin, mantıkçı, deneyici ve böylece gerçekçi özelliklerinden güçlendiğini de vurgulamak gerekir(10). Daha önce belirtildiği gibi, liderin temel görevlerinden biri topluma başarıya götürmektir. Atatürk, maddesel ve tinsel başarı yolunun da, bilimsel yol olduğunu açıklamış ve ulusumuzu mutsuz kılan eksikliğin, bilgisizlik olduğunu belirtmiştir(11, 12). Ulusal eğitim politikası amacının da, bilgisizliği gidermek olduğunu anımsatmıştır(13). Kuşkusuz, liderin eğitim felsefesinin temelinde, Kemalist felsefenin kavramları ve ilkeleri bulunuyordu. Çünkü ulusal birlik ve layik toplumun, eğitimde yenileşme ile gerçekleşeceğine inanmıştı(14). Toplumsal sorunların ve bunalımların çözümünde, toplumsal hastalıkların teşhis ve tedavisinde, bi-

limsel yöntem ve tekniği öneren Atatürk, çözümler ve tedaviler gecikse bile, bu yöntem ve tekniğe olan güvenin yitirilmemesini öğütlemiştir(15, 16). Ancak lider, bilim adamlarının karşısına, daima bilgin geçinen karşıt görüşlü kimselerin çıkacağına da, dikkatimizi çekmiştir(17). Bu konuda üniversitenin, ulusal eğitim ve uygarlık alanlarındaki girişimlerine, kesin katkılarda bulunduğunu da ayrıca belirlemiştir(18). Bu nedenle, eğitim girişiminin rehber kurumu olan üniversitenin, yarım önlemler ile değil, gereğince kurulmasına önem verdiğini tekrarlamıştır(19).

Liderlik imajını, toplum ve kültür yaratır. Bu imajın biyolojik boyutunda, liderin enerji ve direnç özellikleri, psikolojik boyutunda kişilik öğeleri, felsefe boyutunda değer sistemleri, teknik boyutunda ise bilgi ve becerileri bulunur(20). Asıl liderlik, örgütsel olmaktan çok kurumsal liderliktir. Örgüt lideri, örgütü maddesel ve fiziksel bakımdan geliştirir. Halbuki kurum lideri, kurumsal değerler yaratır ve yerleştirir. Kurumlara tarihsellik, kimlik ve dinamizm kazandırır(21). Etkili liderlik, **gerçeğe** dönük liderliktir. Etkili lider, kendini ve izleyenlerini hatasız değerlendirir, grubun amaçları ile izleyenlerin gereksinmelerini dengeleştirir, ortamın sorunlarını gözünde büyütmeden veya küçültmeden çözümlenmek gerekeceğini bilir(22).

Atatürk, devlet liderinin ulusuna yararlı işler yapabilmesi için, ulusunun gerçek eğilimlerini gözönünde bulundurması zorunluğunu vurgulamıştı(23). Genç kuşakların gerçek dışı değil, gerçeğe dayalı programlar ile eğitilmesini istemişti(24). Ulusal kurtuluş girişimini ve bağımsızlık savaşını da, ulus gerçeğinden başlattığı ve böyle sonuçlandırdığı görülmektedir(25). Bu girişimi eleştirenlere karşı, kutsal fakat aynı zamanda gerçekçi bir girişim olduğunu yanıtlamıştır(26). Anadolu ihtilâli, lider gerçekçi olduğu için başarmıştır(27).

Atatürk, bilim ve tekniğin en gerçek uyarıcı olduğuna ve çağdaş uygarlık yolunun bunlardan geçtiğine inanmıştır(28). Ancak bilimin deney, gerçeğin de yarar ölçütlerinden geçirilmesini öngörmüştür(29). Onun bilimsel fakat gerçekçi liderliği, bu ikisinin neden-sonuç ilişkisi içinde bulunmayabileceğine ve bu yüzden de karıştırılmaması gerektiğine dikkati çekmesinden anlaşılabilir. Her bilim adamının gerçekçi olmayabileceğine değinen lider, bilimin temelinde bulunan gerçeğin, bilim adamının tekeline bulunmaya-

bileceğini belirtmiştir(30). Diğer bir deyişle, sadece bilimin rehberliğine inanan ve böyle öneren lider, bu rehberliği gerçekçilik (hakikilik) ile desteklemeyi yararlı görmüştür.

Atatürk'ün iç ve dış politika tercihlerinde, gerçekçi davrandığı yabancı yazarlarca da vurgulanmıştır. Başarılı bir savaş sonunda, atalarının ve kendisinin doğup büyüdüğü yerleri almaya kalkışmamıştır(31). Yurtta ve dünyada barış istemi, sınırlarını çizdiği ülkesinin içinde kalma gerçeğinin ifadesidir(32). Bir devlet adamının bu çapta barış istemi, ülke sevgisi kadar, gerçek insan sevgisinden kaynaklanmıştır(33). Lideri Anadolu'ya çeken ülkücülüğü, gerçekçiliği ile sınırlanmış ve onun Anadolu içinde kalmasını sağlamıştır(33,34). Dış politika değerlendirmelerindeki gerçekçi tutumları ile, lider, ülkesini çevreleyen ideolojilerden bağımsız kalmayı başarmış ve barış istemini eyleme dönüştürmüştür(35).

Değişik liderlik türleri, farklı tanımlamalara yol açmıştır. Bir toplumsal sorunun çözülmesi için, toplumsal etkileşim yapısını kurmak istemi, girişilmiş liderlik davranışdır. Etkileşim yapısını kuran ve sürdüren eylemler, başarılı liderlik davranışını oluşturur. Toplumsal sorunun çözümüne liderin katkıda bulunduğu davranışlar ise, etkili liderliği örnekler(36). Bu davranışlara sırasıyla, Atatürk'ün İstanbul'dan Ankara'ya gelişi, kongreler yoluyla ilk Millet Meclisi'nin kuruluşu, karatahta önünde başöğretmenlik yapışı örnek gösterilebilir. Ancak, bütün bu davranış biçimlerini kapsayan verimli liderlik, aşağıdaki davranışları gerektirir: Liderin grup amaçlarını hatasız saptaması, bu amaçların gerçekleşmesi için kendisinin ve izleyenlerin rollerini iyi belirtmesi, bu rolleri gerçekleştirecek eylem yollarını doğru seçmesi, sonuçta amaçlara ulaşıldığının üyelerce kabul edilmesi(37). İşte bu açıklamalardan sonra, Atatürk'ün bilimsel liderliğinin üçüncü boyutunu oluşturan, eylemci liderlik anlayış ve davranışına değinmek yararlı olacaktır.

Atatürk'ün **eylemci** liderliği, bilimsel düşünce ve yöntemi, yönetim hiyerarşisine ve yönetici perspektifine yerleştirmiş olmasından kaynaklanmıştır(38). Lider, birçok demeçlerinde, bilim - teknik eşleşmesini vurgulamış ve böylece, uygulamasız bilginin etkin olmayacağına dikkati çekmiştir(39). Ancak, bu uygulamanın, özgür ve layık bir çerçeve içinde gerçekleşmesini öngörmüştür(40). Ayrıca, bilim ve teknikte belli bir gelişme düzeyinde kalmanın sakıncasını, gelişme ve ilerlemelerin sürekli biçimde izlenerek eyleme dönüştürülmesi gereğini belirtmiştir(41).

Atatürk'ün eylemci liderliğinin göstergesi, her alanda çağdaşlaşma hedefidir(42). Fakat, bu tür liderliğin en etkin iki örneğini, askerlik ve eğitim alanlarında vermiştir. Eğitimsel liderliğinin başlangıç noktası bilginin uygulamaya, diğer bir deyişle, eyleme dönüştürülmesini ilkeleştirmiş olmasıdır(43). Çağın büyük eğitim düşünürlerinden John Dewey'i, eğitim sistemimizi incelemek üzere görevlendirmiş olması, ilk ve orta öğretimde pragmatik eğitimi benimsemiş olduğunu göstermektedir. Liderin deyimi ile yaparak öğrenme(44), deneysel veya deneyim ile öğrenme, pragmatik ve problematik felsefeye dayalı öğrenim türüdür.

Atatürk'ün eğitim alanındaki eylemci liderliği, Kemalist felsefenin eğitim politikasını yurt düzeyinde planlaması ve uygulaması olmuştur. Bu politika, okulluk değil, halkçılık ilkesinden esinlenmiştir(45). Liderin eğitim girişiminde ağırlık verdiği iki boyut, halk ve kadın eğitimi olmuştur. Bu ağırlığın gerekçesi, batı dünyasından gerilerde kalmış bir toplumun çağdaşlaşmasını, bu eylemci öğeler yoluyla hızlandırmaktı. Atatürk'ün yurt içinde ve dışında, birçok söz, yazı ve çizim yoluyla, başöğretmen imajına sokulmuş olması, onun eğitim biliminde, henüz geçilmek şöyle dursun, yarışılmamış bir lider olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, Atatürk, birçok devlet adamlarının demeçlerinde değindiği, fakat davranışlarında gösteremediği, yönetimde - bilim, bilimde - yönetim eşleşmesinin liderliğini örneklemiştir. Her sektörde olduğu gibi, bilimde de kalkınma, liderlik sorunudur. Bu nedenle, bir toplumun bilimsel kalkınması da, devlet liderliği ile bilimsel liderliğin aynı kişi üzerinde birleşmesine bağımlı kalmaktadır. Atatürk döneminin bilimsel başarısı, işte böyle bireşimin ürünü olmuştur.

K A Y N A K Ç A

- 1 — Bursalıoğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, A. Ü. Eğitim Fakültesi, Altıncı Baskı, 1982, s. 286-287.
- 2 — Ozankaya, Özer, «Laiklik», **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, No. 50, 1982, s. 214.
- 3 — Karasar, Niyazi, «Laiklik ve Bilimsel Temeller», **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 92, Ankara, 1981, s. 147.

- 4 — Ozankaya, Özer, «Laiklik», **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, SBF Yayınları, Cilt 36 Atatürk Özel Sayısı, Ankara, 1981, s. 212.
- 5 — Savcı, Bahri, «Atatürk Düşününün Özü», **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, SBF Yayınları, Cilt 36 Atatürk Özel Sayısı, Ankara, 1981, s. 269.
- 6 — Karal, Enver Ziya, «Atatürk ve Sanat», **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 17.
- 7 — Çağdaş Eğitim, «Atatürk Diyor ki...» **Çağdaş Eğitim**, Kasım 1979, s. 4, 39.
- 8 — Oğuzkan, Ferhan, «Atatürk ve Gençlik», **Eğitim ve Bilim**, Sayı 25, Mayıs 1980, s. 43.
- 9 — İnan, M. Rauf, «Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği ve Amaçları», **Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 23.
- 10 — Alkan, Cevat, «Atatürkçü Düşün Sistemi ve Mesleki ve Teknik Eğitim», **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, 1981, s. 126.
- 11 — Utkan, Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1971, s. 127, 131.
- 12 — Millî Eğitim Bakanlığı, **Atatürk Diyor ki**, MEB Basımevi, İstanbul, 1980, s. 89 - 90.
- 13 — Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, TDK Yayını, Ankara, A. Ü. Basımevi, 1970, s. 12.
- 14 — Bursalioğlu, Ziya, «Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi», **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, 1981, s. 11 - 13.
- 15 — Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, s. 15.
- 16 — Ozankaya, Özer, **Atatürk ve Laiklik**, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 5.
- 17 — Ozankaya, Özer, **Atatürk ve Laiklik**, s. 219.
- 18 — T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, **Özdeyişleriyle Atatürk**, Atatürk Yayınları Serisi. No. 10, Ankara, s. 1981, s. 27.
- 19 — TTK, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt 1 (1906 - 1938), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952, s. 360.
- 20 — Bursalioğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, s. 298.
- 21 — Bursalioğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, s. 293 - 294.
- 22 — Bursalioğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, s. 294 - 295.
- 23 — Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, s. 35, 38.
- 24 — Eke, Kâzım, «Başöğretmen Atatürk», **Meslek ve Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 2.

- 25 — Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, s. 42.
- 26 — Irmak, Sadi, «Atatürk'ün Moral Defteri», **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, sayı 321, Ankara, Kasım 1979, s. 13.
- 27 — Eroğlu, Hamza, «Devlet Kurucusu Atatürk'ün Kişisel Niteliği», **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 39.
- 28 — Koçer, Hasan Ali, «Türk Eğitim Tarihimizde Atatürk'ün Yeri», **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, 1981, s. 64.
- 29 — Tezcan, Mahmut, «Sosyoloji Açısından Atatürk», **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, 1981, s. 34.
- 30 — Utkan, Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 130.
- 31 — Rustow, Dankwart, «Atatürk and His Revolution», **Prepared for the Conference on the Republic of Turkey 1923 - 1973**, University of Chicago, November 5 - 7, 1973, s. 8.
- 32 — Hotham, David, **The Turks**, Landani Cox and Wyman Ltd., 1972, s. 73.
- 33 — Tanyol, Cahit, **Atatürk ve Halkçılık**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 50.
- 34 — Kili, Suna, **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Ankara, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 154 - 155.
- 35 — Çeçen, Anıl, «Atatürk ve İdeoloji», **TDK Dergisi**, TDK Yayınları, Ankara, 1981, s. 298.
- 36 — Bursalıoğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, s. 291.
- 37 — Bursalıoğlu, Ziya, **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış**, s. 295.
- 38 — Ozankaya, Özer, **Atatürk ve Laiklik**, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 113.
- 39 — Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, s. 16, 18.
- 40 — Savcı, Bahri, «Yarım Yüzyıl Sonra Atatürkçülük», **Türk Dili Dergisi**, TDK Yayınları, No. 347, Ankara, 1980, s. 456.
- 41 — Utkan, Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, s. 132.
- 42 — Apaydın, Talip, **Gerçek Atatürkçülük**, **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 61.
- 43 — Eke, Kâzım, «Başöğretmen Atatürk», **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, s. 53.
- 44 — İnan, M. Rauf, «Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği ve Amaçları», **Teknik Öğretim Dergisi**, Ankara, Kasım 1979, s. 33.
- 45 — Türk Dil Kurumu, **Atatürk'ün Millî Eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, TDK Yayınları, Ankara, 1970, s. 21.